

ODENSE BYS MUSEER

DEN FYNSKE
LANDSBY

EN LANDSBY FRA H.C. ANDERSENS TID

H.C. Andersen var 1800'tallets danske digter. Han var vel egentlig 1800'tallets dansker. Han benyttede de danske landskaber i eventyrene, og har i sine omfattende erindringer beskrevet et Danmark og en verden i kolossal forandring.

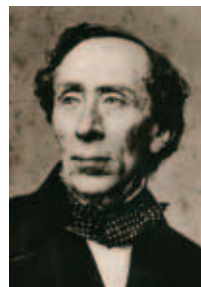
Hvis man fordyber sig en anelse i 1800'tallets historie, finder man snart ud af, at dette århundrede var præget af en utrolig teknisk, politisk, social og økonomisk udvikling. På en måde var århundredet en forløber for 1900'tallet, som de fleste nulevende betragter som udviklingens århundrede.

På mange måder var H.C.Andersens tid ligeså interessant som 1900'tallet. Han oplevede nemlig både et gammelt samfund, som pegede tilbage mod renæssance og middelalder, og et nyt demokratisk, teknisk veludviklet, der pegede fremad. I H.C. Andersens værk finder vi levn af det hele og dermed også hans belysning af både fynsk landsbyliv og 1800'tallets verden.

H.C. Andersens fynske landskab

Da Hans Christian kom til verden i 1805, var de fynske (og danske) skove ødelagt af græssende dyr og umådeholden hugst. Landsbyfællesskabet var ophævet, så landbrugerne arbejdede ihærdigt på at få gang i en bedre udnyttelse af jorden med nye marksystemer. Der skulle hegnes, drænes og merges. De fleste bønder var fæstere under godserne, og alle borgere var underlagt en enevældig konge. Norge og Slesvig-Holsten var stadig integrerede dele af landet. Hertil kommer, at man sejlede med sejlskibe, kørte i hestevogn ad elendige veje og sendte beskeder som breve med ridende eller vandrende post.

Da Andersen døde i 1875, var skovene ikke alene fredede og udvidede, heden i Jylland var under tilplantning, Norge og Slesvig-Holsten var tabt i krig. Landskabet var prydet af diger og tjørnehegn. De fleste vandhuller i marken var drænet væk og kornudbyttet tredoblet. I 1849 var enevælden blevet afskaffet og demokrati indført både lokalt og nationalt. Dampskibe og damptog befordrede folk mellem landsdelene. Sejlskibenes 2000 årige æra var ved at slutte. Elektriciteten var opfundet, mens benzinmotoren og telefonen ventede lige om hjørnet. Nye, brolagte landeveje strakte sig mod nord og syd på Fyn, og telegrafene sikrede nyheder lynhurtigt fra sted til sted. Sidst men ikke mindst blev "det lille hus, hvor vejen slog en bugt" revet ned og erstattet af et nivel-leret murstenshus med skifertag og grundmuret sokkel.

*– Ja, Fyen er ret et herligt Land!
Det kan dog ingen negte.
Der vixle Skov og Mark og Strand,
Og Hjærtet der er ægte!*

*Selv Navnet Fyen betyder fiin,
Og vil saa meget sige,
At Fyen det er en Have fiin,
For hele Danmarks Rige! –*

"Fyen" (1831)

Der var saa deilig ude paa Landet; det var Sommer, Kornet stod guult, Havren grøn, Høet var reist i Stakke nede i de grønne Enge, og der gik Storken paa sine lange, røde Been og snakkede ægyptisk, for det Sprog havde han lært af sin Moder. Rundtom Ager og Eng var der store Skove, og midt i Skovene dybe Søer; jo, der var rigtignok deiligt derude paa Landet!

“Den grimme Ælling” (1843)

Fra H.C. Andersens barndomshjem i Odenses Munkemøllestræde tog det en dreng blot et par minutter at komme på landet: ned over Odense Å ved Munke Mølle, hvorfra vejen fortsatte en lille kilometer mod syd til den nærliggende landsby, Hunderup – i dag kun et par stenkast fra Den Fynske Landsby. Inspirationen til *Den grimme Ælling* har H.C. Andersen nok fået ved Gisselfeldt på Sjælland, men landskabet med de skovkransede enge og med dybe søer inde i skovene huskede han fra barndommens egne omkring Odense. Erindringen gjaldt imidlertid et fynsk landskab, som i 1843 allerede var i hastig forandring: Landsbyfællesskabet var for længst ophævet, og landbrugerne arbejdede hårdt på at få gang i en bedre udnyttelse af de nye agre, som de nu dyrkede hver for sig. Der blev hegnet, drænet og merglet, så H.C. Andersen på sine gamle dage næppe ville genkende “sit” fynske landskab – der var nok fortsat dejligt derude, men der var også anderledes!

H.C. Andersen finder i sit forfatterskab ofte motiver i kulturlandskabet, og selvom skildringen af 1800-tallets kulturhistorie aldrig er hans egentlige ærinde, kan man alligevel følge store dele af den i hans forfatterskab. Udviklingen på landet i H.C. Andersens levetid forandrede fuldstændigt Danmark, og et besøg i Den Fynske Landsby giver et stærkt og levende indtryk af denne proces. Med H.C. Andersen som “rejsekammerat” igennem dette stykke fynske og danske historie dokumenteres 1800-tallets landlige Danmark som en stadig levende og vigtig forudsætning – ikke bare for vor tids Danmark – men i lige så høj grad for danskernes kulturelle og nationale identitet.

Bønderhuse faae et mere velhavende Udseende, end i Sjælland, hvor man tidt ved Veien troer det er en Dyngte Gjødning løftet op paa fire Pæle, og da er det en Familiebolig. Fra Landeveien i Fyen seer man kun reenlige Huse; Vindueskarmene malede, foran Døren et Blomsterparti, og hvor Blomster opelskes, er altid, som Bulwer træffende bemærker, en større Cultur hos Bonden, han tænker ogsaa paa det Skjønne. Paa Grøfterne langs Veien see vi Syrener, hvide og lilla; Naturen selv har her pyntet med en Mængde vilde Papaver, som i Farvepragt kunne maale sig med de skjønneste, der opelskes i nogen botanisk Have. Nær ved Nyborg især voxer de i overvættes Mængde.

“O.T.” (1836)

① Poppeltræ

De stynede popler og pile var så karakteristiske i 1800-tallets fynske bondeland, at vi har valgt at gøre dem til Den Fynske Landsbys logo. De stod i skellene mellem gårdenes jorder, dog mest naturligvis i skovløse egne. Man skar de lige, strittende grene af med jævne mellemrum: ét – fem – ti år, afhængigt af hvor lange grene man skulle bruge. De blev bl.a. brugt til hegnsmateriale, brændsel, byggematerialer og redskaber.

*“Kan Du see det store Træ?” sagde Hexen, og pegede paa et Træ, der stod ved Siden af dem.
“Det er ganske huult inden i! Der skal Du krybe op i Toppen, saa seer Du et Hul, som Du kan lade dig glide igjennem og komme dybt i Træet! Jeg skal binde dig en Strikke om Livet, for at jeg kan heise Dig op igjen, naar Du raaber paa mig!”*

“Hvad skal jeg saa nede i Træet?” spurgte Soldaten.

“Hente Penge!” sagde Hexen.

”Fyrtøiet” (1835)

② **Skræppe**

Meget almindelig plante ved bebyggelser, grøfter og vand. Meget store hjerteformede blade. Anvendt til bl.a. madlavning og som lægeplante. H.C.Andersens "skræpper" kaldes også "tor-denskræpper" eller mere korrekt: rød hestehov.

Det største grønne Blad her til Lands, det er da rigtignok et Skræppeblad; holder man det foran paa sin lille Mave, saa er det ligesom et heelt Forklæde, og lægger man det paa sit Hoved, saa er det i Regnveir næsten ligesaa godt, som en Paraply, for det er saa forfærdeligt stort. Aldrig voxer een Skræppe alene, nei hvor der groer een, der groe flere, det er en stor Deilighed, og al den Deilighed er Sneglemad. De store hvide Snegle, som fornemme Folk i gamle Dage lod lave til Fricasee, spiste og sagde "hum! hvor det smager!" for de troede nu det smagte saa deiligt, de levede af Skræppeblade og derfor bleve Skræpperne saaede.

Nu var der en gammel Herregaard, hvor man ikke længer spiste Snegle, de vare ganske uddøde, men Skræpperne vare ikke uddøde, de voxte og voxte over alle Gange og alle Bede, man kunde ikke mere faae Bugt med dem, det var en heel Skræppeskov, hist og her stod et Æble- og et Blomme-Træ, ellers kunde man nu aldrig have tænkt at det var en Have. Alt var Skræpper, og derinde boede de to sidste, inderlig gamle Snegle.

"Den lykkelige Familie" (1848)

3 Vandmøllen

Karakteristisk for det fynske landskab, hvor vandmøllerne lå tættere end andre steder i landet. Møllevirksomhed krævede særlig tilladelse indtil ca. 1850. Mange møller fungerede samtidig som smugkroer!

Odense-Aa, lige bag Munkemølle; tre store Vandhjul dreiede sig under det styrkende Vand og stode pludselig stille, naar Sluseportene bleve satte for; alt Vandet løb da af Aaen, der blev tør Bund, hvor i Vandhullerne Fiskene sprællede, jeg kunde tage dem med Hænderne, og under de store Vandhjul kom, ud fra Møllen, fedede Vandrotter, for at drikke; pludseligt løftedes Sluse-Portene, Vandet styrkede skummende og brusende, der var ingen Rotter mere at see, Aa-Leiet fyldtes og jeg, som stod der ude, løb pjaskende gennem Vandet henimod Bredden, forskrækket som Ravsamleren paa Vesterhavets Kyst, naar han er langt ude og Floden kommer.

“Mit Livs Eventyr” (1855)

Se oversigtskort side 22-23

4 Humle

Indført til Danmark af de første munke omkring 1100 og i århundreder brugt som smagstilsætning i øl. Dyrkes på stager, som den snor sig om. Man bryggede øl overalt i Danmark, og humlen blev derfor dyrket alle steder, men i særlig grad på Nordvestfyn.

Istedetfor de to gamle, bladløse Træer, blev sat en høj Flagstang, hvor Danebrogen vaiede, og tæt ved endnu en Stang, hvor i Sommertid og Høstens Tid Humleranken med sine duftende Blomster-Kogler snoede sig, men hvor i Vinteren, efter gammel Skik, blev ophængt en Havre-Kjærv, at Himlens Fugle kunde have Maaltid i den glade Juul.

“Gartneren og Herskabet.” (1872)

Se oversigtskort side 22-23

5 Møllen

Den hollandske vindmølle, hvor hatten drejer, kom til Danmark o. 1825. Erstatning for stubmøller, hvor hele bygningen drejes eller som supplement til vandmøller og var almindelig som pumpemølle ved kyster.

Jeg er meget oplyst, uden og inden. Sol og Maane har jeg til udvortes Brug og til indvendig med, og saa har jeg desuden Stearinlys, Tranlampe og Tællepraas; jeg tør sige, at jeg er oplyst; jeg er et tænkende Væsen og saa velskabt at det er en Fornøielse. Jeg har en god Qværn i Brystet, jeg har fire Vinger og de sidde mig oppe i Hovedet, lige under Hatten; Fuglene have kun to Vinger og maae bære dem paa Ryggen. Jeg er en Hollænder af Fødsel, det kan sees paa min Skabelon; en flyvende Hollænder; den regnes til det Overnaturlige, veed jeg, og dog er jeg meget naturlig. Jeg har Galleri om Maven og Beboelsesleilighed i Nederdelen; der huse mine Tanker. Min stærkeste Tanke, den der styrer og raaer, kaldes af de andre Tanker: Manden paa Møllen.

“Veirmøllen” (1865)

6 Haver

Bonden havde flere haver: kålgården til grøntsager, abildgården til frugt, prydhaven med blomster og humlehaven. Alle typer kan ses i Den Fynske Landsby.

... Landsbyen Hunderup hvis Bønder vistnok ere de rigeste i Fyen. Rundt om seer man smukke, velvedligeholdte Gaarde med rødmalet Træværk, og pyntelige Hauger. Humleranker snoe sig hen af Gjærdet og paa Grøfterne voxer Hyld og vilde Roser.

I Skoven har man Musik og et Telt med Forfriskninger; Byens Folk tage derfor herud og da gjøres sædvanlig en lille Udflugt til Christiansdals Skove, der ogsaa kaldes "Fruens Bøge" og kun skilles fra Hunderup Skov ved Aaen der bugter sig derimellem.

Hvor mangen deilig Sommer-Eftermiddag hoppede jeg ikke her omkring da jeg var lille og samlede mig Jordbær paa et langt Græsstraa; da spillede den blinde Mand paa Violin i Skoven og fra Byen kom der fornemme Folk seilende op ad Aaen i en Baad hvorfra der hang et stort rødt Flag. "Brudstykke af en Udflugt i Sommeren 1829 – Odense og dens Omegn."

7 Hør

Hør var en almindeligt dyrket plante med lyseblå blomster og blev anvendt til klædefabrikation og oliefremstilling. Odense havde en betydelig hørindustri. H. C. Andersen beskriver fint fremstillingsprocessen.

*En Dag kom der Folk og tog Hørren i
Toppen og ruskede den op med Rod, det
gjorde ondt; og den blev lagt i Vand lige-
som den skulde druknes, og saa kom den
over Ild, ligesom den skulde steges, det var
grueligt!*

*“Man kan ikke altid have det godt!” sagde
Hørren, “man maa prøve noget, saa veed
man noget!”*

*Men det blev rigtignok slemt. Hørren blev
knækket og brækket, skettet og heglet, ja
hvad vidste den hvad det hed; den kom
paa Rokken, snurre rur! det var ikke muel-
ligt at holde Tankerne samlede.*

*“Jeg har været overordentlig lykkelig!”
tænkte den i al sin Pine! “Man maa være
glad ved det Gode, man har havt! Glad,
glad, o!” - og det sagde den endnu da den
kom paa Væven, - og saa blev den til et
deiligt stort Stykke Lærred. Al Hørren, hver
eneste Urt, blev til det ene Stykke!*

“Hørren” (1850)

8 Bomhus

Bomhuse lå med en mils (7,5 km) afstand ved de nye hovedlandeveje, der blev anlagt fra ca. 1820 til ca. 1850. Ved husene opkrævede man bompeng (vejafgift) af de rejsende. Af og til husede bomhusene ulovlige kroer.

Nær ved Byen var han, Trængselen paa Veien tog til, der var en Mylren af Folk og Fæ; de gik paa Vei og paa Grøft lige op i Bommandens Kartoffler, hvor hans Høne stod tøiret for ikke i Forskrækkelse af forvilde sig og blive borte. Det var en stump-rumpet Høne, der blinkede med det ene Øie, saae godt ud. "Kluk, kluk!" sagde den; hvad den tænkte derved, kan jeg ikke sige, men Bondemanden tænkte, da han saae hende: hun er den skønneste Høne, jeg endnu har seet, hun er kjønnere end Præstens Liggehøne, den gad jeg nok eie! en Høne finder altid et Korn, den kan næsten sørge for sig selv! jeg troer, at det er et godt Bytte, om jeg fik den for Gassen! "skal vi bytte?" spurgte han. "Bytte!" sagde den Anden, "ja det var jo ikke saa galt!" og saa byttede de. Bommanden fik Gaasen, Bondemanden fik Hønen.

"Hvad Fatter gjør" (1861)

9 Hestevogne

Under ophold på bl.a. den fynske herregård Glorup hørte udflugter i hestevogn til de bedste adspredelser, selvom H.C. Andersen også syntes, at turene undertiden blev for anstrengende. Engang bad han sig undskyldt, fordi blæsten generede hans tænder, og andre gange var fornøjelsen mindre, fordi han på de længere ture ikke brød sig om at køre baglæns. Hestevognene i Den fynske Landsby omfatter både sådanne åbne udflugtsvogne og mindre, lukkede vogne, som dem, der ofte afhentede H.C. Andersen – f.eks. i Nyborg, når han var på vej til Glorup.

Kjørt i Karabanc med Greven Djørup og Steffens forbi Sehstedsgaard ned til det af ham gjorte Kjøbstad Anlæg: »Lundeborg«, Udlosnings Sted med en lille dyb Havn ud til Langeland, der var en stor Gjæstgivergaard, Indvalid-Huus & vi kjørte en daarlig Skowei op til Broholm og kom hjem henimod 5. Hestene kastede Spøt der fløi mig i Ansigtet.

Dagbogen 2. august 1867

10 Grøfter

I ældre tid dannede grøfter undertiden skel mellem bebyggelser. I 1800-tallet gravede man desuden i stort omfang grøfter for at afvande moser, enge, marker og veje.

Den krøb saa rask den krybe kunde og kom ud paa Veien, hvor Solen skinnede paa den og hvor Støvet puddrede den, idet den marscherede tværs over Landeveien.

“Her er man rigtig paa det Tørre!” sagde Skrubtudsen, “jeg faaer næsten for Meget af det Gode, det kriller i mig!” Nu naaede den Grøften; der voxte Forglemmigei og Spiræa, der var levende Gjerde tæt ved med Hyld og Hvidtjørn; der groede “Marias hvide Særkeærmer” som Slyngplanter; her var Couleurer at see; ogsaa fløi der en Sommerfugl; Skrubtudsen troede, at det var en Blomst, der havde revet sig løs for desbedre at see sig om i Verden, det var jo saa rimeligt.

“Kunde man saadan tage Fart som den,” sagde Skrubtudsen, “Qvak! ak! hvilken Deilighed!”

Den blev otte Nætter og Dage her ved Grøften og den savnede ikke Føde.

“Skrubtudsen” (1866)

11 Grantræet

Den systematiske skovdrift bredte sig i 1800-tallets Danmark. Mange amerikanske og nordiske nåletræsarter blev forsøgsvis plantet på tørre, ufrugtbare jorder. Rødgranen - 'juletræet' - er ikke naturligt forekommende i Danmark. Der blev tilplantet store fynske arealer med rødgran i 1830-erne.

Ude i Skoven stod der saadant et nydeligt Grantræ; det havde en god Plads, Sol kunde det faae, Luft var der nok af, og rundtom voxte mange større Kammerater, baade Gran og Fyr; men det lille Grantræ var saa ilter med at voxte; det tænkte ikke paa den varme Sol og den friske Luft, det brød sig ikke om Bønderbørnene der gik og smaasnakkede, naar de vare ude at samle Jordbær eller Hindbær; tidt kom de med en heel Krukke fuld eller havde Jordbær trukket paa Straa, saa satte de sig ved det lille Træ og sagde: "neil hvor det er nydeligt lille!" Det vilde Træet slet ikke høre. Aaret efter var det en lang Stilk større, og Aaret efter igjen var det endnu een meget længer; thi paa et Grantræ kan man altid, efter de mange Led, det har, see hvor mange Aar det har voxet.

"Grantræet" (1845)

12 Turuphuset

H.C. Andersens digt kan handle om huse over alt i Danmark. Hvis han har tænkt på et fynsk landskab, har huset meget tænkeligt set ud som Turuphuset: en typisk lille fynsk trelænget ejendom, som lå udenfor landsbyen 'på overdrevet', og husede fattige håndværkere eller landarbejdere

*Hist, hvor Veien slår en Bugt,
Ligger der et Huus saa smukt.
Væggene lidt skjæve staa,
Ruderne er ganske smaa,
Døren synker halvt i Knæ,
Hunden gjør, det lille Kræ.
Under Taget Svaler qvid're,
Solen synker – og saa vid're.*

“Moderen med Barnet” (1829)

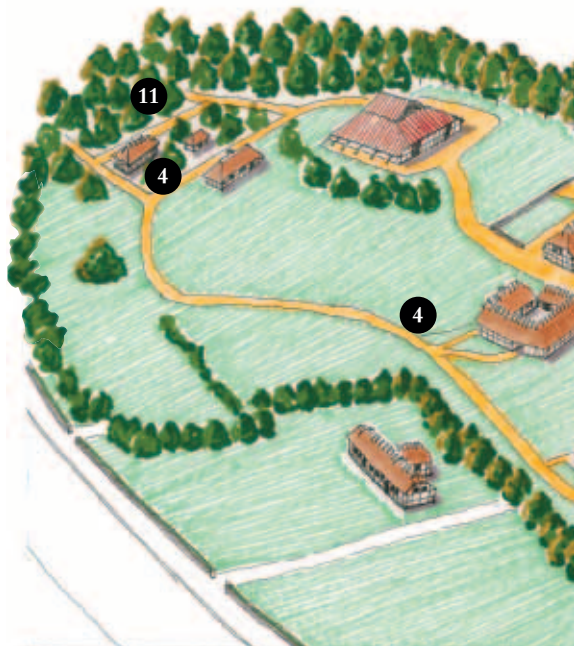

Se oversigtskort side 22-23

Oversigtskort

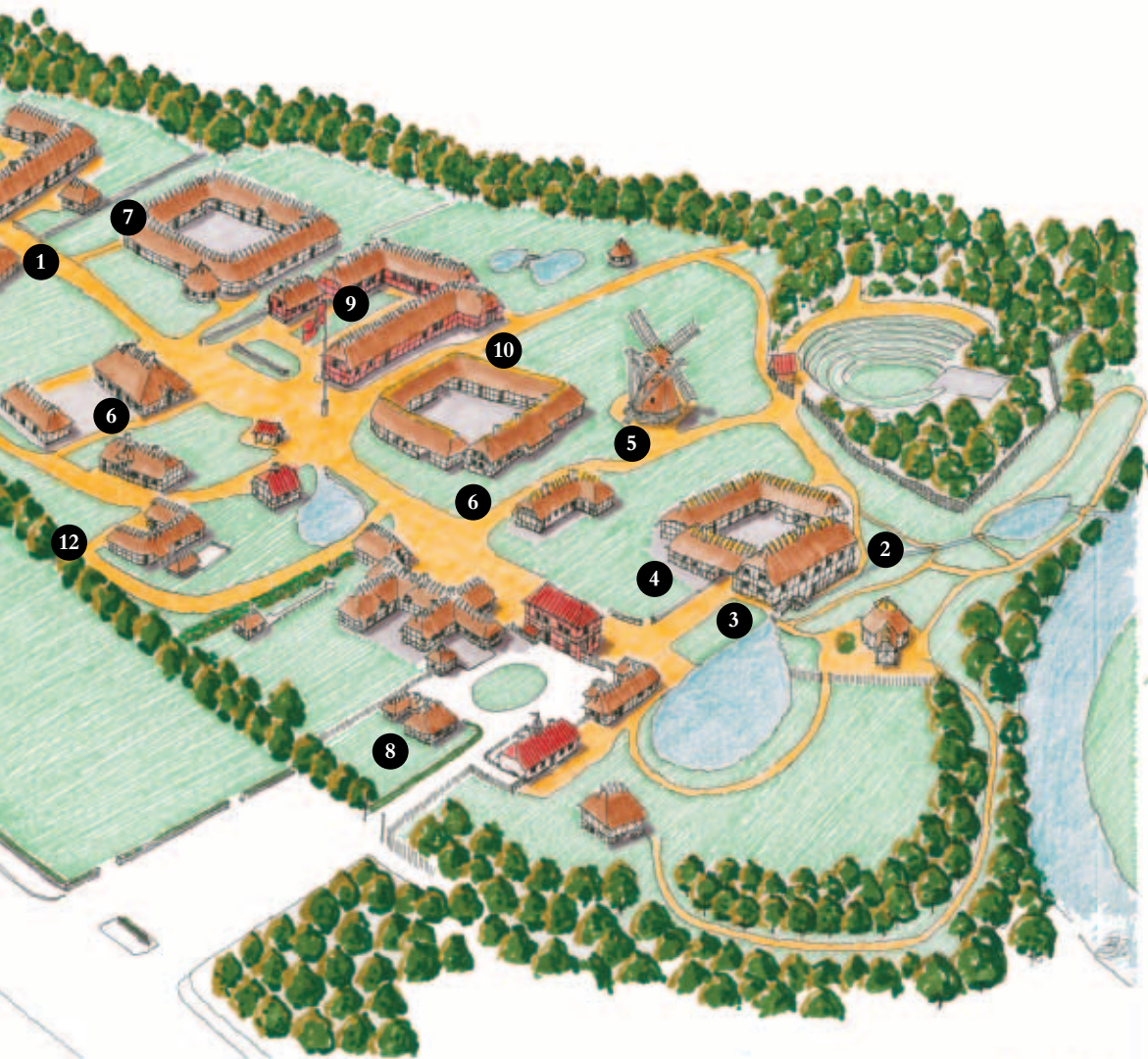
1. Poppeltræ
2. Skræppe
3. Vandmøllen
4. Humle
5. Møllen
6. Haver
7. Hørbryden
8. Bomhus
9. Hestevogne
10. Grøfter
11. Grantræet
12. Turuphuset

Den Fynske Landsby er et frilandsmuseum, der viser et fynsk landsbymiljø, som det så ud på H.C. Andersens tid (1805 - 1875). Her findes omkring 30 bygninger fra 1600- til 1800-tallet, der alle er flyttet til Den Fynske Landsby fra Fyn og øerne.

Et besøg i museet er som en rejse i 1800-tallet. Her er genskabt et landsbymiljø med bindingsværksbygninger, blomsterhaver, hegn, gadekær og bygade - alt sammen omgivet af dyrkede marker. Ind i mellem græsser en ko og en ged, mens gæssene spankulerer afsted fra gadekær til gårdsplads. I landskabet mellem bygningerne kan man følge dyrkningen af bymarken, iagttage gamle danske husdyrracer, se haver med kulturplanter og eksempler på fynske nytte- og prydhaver.

Den Fynske Landsby · Sejerskovvej 20 · DK-5260 Odense S

H.C. Andersen's Hus
Bangs Boder 29
DK-5000 Odense C

Besøg museet og få historien om eventyrdigterens fantastiske liv, fra de tunge år som fattig skomagersøn til århundredes mest berømte forfatter.

© Odense Bys Museer 2004
www.odmus.dk

Tekst: Anders Myrtue / Karsten Eskildsen
Foto: Ib Nørby
Layout/produktion: Mogens Winther

